

Folkets renlighed, min styrke: En kejseranedote i Historia Augusta

Af Tønnes Bekker-Nielsen

Fra senantikken er bevaret en samling kejserbiografier, kendt som "Historia Augusta" eller *Scriptores Historiae Augustae*, der dækker perioden fra Hadrian (117-138) til Carinus (283-285) med en lakune omkring midten af det tredje århundrede e.Kr.¹ Den ældre historieforskning gjorde flittigt brug af Historia Augusta som kilde til den senere romerske kejsertid. Således citeres de seks navngivne forfattere ofte i de første bind af Edward Gibbons *Decline and Fall of the Roman Empire*, og en af den kritiske historieforskningens fædre, Leopold von Ranke, skriver beundrende om HA-forfatteren Flavius Vopiscus, at "er ist seiner Natur nach ein Forscher".² Beundringen fik en brat ende, da Hermann Dessau i en artikel fra 1889 påviste, at hele værket med stor sandsynlighed er affattet af én person, der dækker sig bag seks pseudonymer, og tidligst kan være blevet til i anden halvdel af 300-tallet e.Kr. Flere af biografierne henvender sig ellers direkte til den regerende kejser Diokletian (284-305), men dette er, som meget andet i HA, et forsøg på at sløre kendsgerningerne og vildlede læseren.³

Der er ikke i forskningen enighed om den nøjagtige datering af værket. Dessau påpegede, at en passage i biografien over Septimius Severus⁴ må være et ordret lån fra Aurelius Victors kejserhistorie, der blev afsluttet efter 361.⁵ At Claudius 2. Gothicus, "goternes besejrer", har en fremtrædende plads, kunne tale for et tilblivelsestidspunkt efter det katastrofale romerske nederlag til goterne ved Adrianopel i 378, mens den skarpe kritik af "barnekejsere"⁶ kan læses som et indirekte angreb på Theodosius 1., der i 383 ophøjede sin femårige søn Arcadius til *Augustus*. Nogle forskere, fx David Rohrbacher,⁷ plæderer for en endnu senere datering til begyndelsen af det 5. århundrede.

1. Standardudgaven er Ernst Hohl, *Scriptores Historiae Augustae* (Bibliotheca Teubneriana), Leipzig 1927; 2. udgave, revideret af C. Samberger og W. Seyfarth, 1955-1971. Samlingen er oversat til dansk af Torben Damsholt (2011).

2. Ranke (1883) 346.

3. Den bedste introduktion på dansk er fortsat Damsholt 1971. Se også Bekker-Nielsen 2012.

4. HA Vita Severi 18.9.10 = Aurelius Victor 20.25-26.

5. Dessau (1889) 366-367.

6. HA Vita Taciti 6.6.

7. Rohrbacher (2016) 153-158.

Den nøjagtige dato er mindre væsentlig i nærværende sammenhæng; afgørende er, at samlingen er blevet til efter 361, og at forfatteren er hedning.

Er HAs datering omstridt, er dens underholdningsværdi til gengæld indiskutabel. Samlingen vrimler med skrøner og anekdoter, for en stor del formentlig opdigtet af forfatteren – falskneren – selv, i andre tilfælde lånt (uden kildeangivelse) fra andre værker, som vi kender og har bevaret. I samlingens første biografi beretter "Aelius Spartianus" følgende om kejser Hadrian:

publice frequenter et cum omnibus lavit ... cum quodam tempore veteranum quendam notum sibi in militia dorsum et ceteram partem corporis vidisset adterere <parieti>, percontatus, cur se marmoribus destringendum daret, ubi audivit hoc idcirco fieri, quod servum non haberet, et servis eum donavit et sumptibus, verum alia die cum plures senes ad provocandam liberalitatem principis parieti se adtererent, evocari eos iussit et alium ab alio invicem defricari.⁸

Han gik ofte i de offentlige bade ligesom alle andre ... da han engang så en veteran, som han kendte fra sin tid i hæren, i færd med at gnubbe sin ryg og andre dele af kroppen <mod væggen>, spurgte han, hvorfor han brugte marmorvæggen til at skrabe olien af. Da han hørte, at det var fordi han ikke havde nogen slave til at gøre det for sig, forærede kejseren ham både slaver og en pengegave. Men en anden dag, da flere gamlinge gned sig op ad væggen i håb om at fremkalde kejserens gavmildhed, så kaldte han dem sammen og befalede dem at skrabe hinanden.

En fin lille historie med en skarp og ironisk pointe, men måske ikke én, man umiddelbart forbinder med en kejser som Hadrian, der kun førte få krige og sjældent mængede sig med hovedstadens befolkning, men tilbragte det meste af sin regeringstid på rejse i provinserne eller på sit enorme landsted ved Tivoli. Og mens det ikke var ualmindeligt,

8. HA Vita Hadriani, 17.6-8

at andre medlemmer af Roms overklasse færdedes i termerne på lige fod med jævne borgere, var det kun sjældent, at en kejser gjorde.⁹

I sin doktorafhandling *Bäder und Badegepflogenheiten in der Darstellung der Historia Augusta* fra 1983 konkluderer Elke Merten, at kejseren, der bader blandt sine undersåtter, er hentet fra Suetons Titus-biografi og genanvendt af Historia Augustas forfatter i biografierne over hans to yndlingskejsere, Hadrian og Severus Alexander.¹⁰ Der er da også iøjnefaldende ligheder mellem Titus, som han fremstår hos Sueton, og Hadrian i HA: begge roses for deres enorme hukommelse¹¹ og deres digteriske evner,¹² ligesom deres krigeriske færdigheder beskrives i de samme vendinger: *armorum et equitandi peritissimus*¹³ (Titus) hhv. *armorum peritissimus*¹⁴ (Hadrian). Sueton fortæller også, at Titus *nonnumquam in thermis suis admissa plebe lavit*,¹⁵ “fra tid til anden badede i sine termer, mens de var åbne for publikum” – ordvalget ligger tæt op ad HAs beskrivelse af Hadrian, der *publice et cum omnibus lavit*.

Tydeligvis har forfatteren til HA lånt alt dette fra Suetons biografi af Titus, men hvorfor? Har han valgt at springe over, hvor gærdet var lavest, og skrive direkte af (som tilfældet synes at være i Severus-biografien), eller er der tale om en form for litterær kispus, hvor forfatteren lægger spor ud, så den velorienterede læser – der kender sin Sueton – straks vil se parallellerne mellem Titus, Suetons *optimus princeps*, og Hadrian? Uanset hvad hans motiver måtte have været, så fandt forfatteren til HA ikke anekdoten om kejseren og den fattige veteran i Titus-biografien eller i nogen af Suetons øvrige kejserbiografier; den må altså stamme fra en anden kilde.

9. Fagan (1999) 190-95.

10. Merten (1983) 128-131; HA Vita Alexandri 42.1.

11. Sueton, Titus 4.1, HA Vita Hadriani 20.7.

12. Sueton, Titus 4.2, HA Vita Hadriani 14.9.

13. Sueton, Titus 4.2.

14. HA Vita Hadriani 14.10.

15. Sueton, Titus 8.2.

Den britiske historiker Anthony Birley tager i sin Hadrian-biografi fra 1997 Historia Augustas portræt af kejseren for pålydende: "Hadrian would later be known for his ability to mix easily with people from all walks of life".¹⁶ I sin anmeldelse af Birleys bog var hans kollega Mary Beard mere forbeholden og karakteriserede historien om Hadrian og den fattige veteran som en vandrehistorie: "It is an anecdote that must have been told about any number of Roman emperors; the fact that here it happens to be attached to the name of Hadrian probably has no significance at all."¹⁷ Men er det nu også rigtigt – kunne anekdoten virkelig handle om "any number of Roman emperors"? Hvis vi som Beards og Birleys fiktive landsmand Sherlock Holmes går frem efter udelukkelsesmetoden, kan antallet af mulige kejsere hurtigt reduceres.

Vi kan for det første udelukke alle 300-tallets kejsere. Fra Diokletians tid og fremefter var kejserens person omgivet af et hofceremoniel, hvor selv højtstående embedsmænd skulle vise herskeren deres ærbødighed (*adoratio*), fx ved at kysse kanten af kejserens purpurkappe. Et sådant miljø gav ingen grobund for historier om kejsere, der viser sig nøgne i badeanstalten og omgås fattige veteraner i øjenhøjde. I øvrigt: såfremt dette var en anekdote om en kejser, der havde levet i 300-tallet, ville den være velkendt for HAs læsere og dermed en afslørende anakronisme.

Det forekommer heller ikke sandsynligt, at anekdoten oprindeligt handlede om en af de andre kejsere, der biograferes i HA; i så fald ville falskneren vel have citeret den, hvor den hørte hjemme. En dygtig løgner (og det er forfatteren bag HA) holder sig så tæt på sandheden som muligt.

Tilbage bliver kejserne til og med Trajan, og her samler interessen sig navnlig om to, der af HAs forfatter flere gange fremhæves som forbilledlige herskere: Vespasian og Titus.¹⁸ I værketets sidste biografisamling (over Carus, Carinus og Numerianus) leverer HAs forfatter et overblik over Roms historie og fremhæver Vespasian som den, der gav

16. Birley (1997) 30.

17. Beard (1998).

18. HA Vita Pescenni Nigri 12.1; Vita Antonini Heliogabali 1.2. Sidstnævnte sted optræder Hadrian også blandt de "gode" kejsere.

den romerske stat mulighed for igen ”at løfte hovedet”.¹⁹ Om Titus hedder det mere forbeholdent, at staten ”ikke fik nogen glæde” af hans lykkelige, men korte regeringstid.²⁰

Vespasian var kendt både for sin stramme finanspolitik – der også roses i HA²¹ – og sin slagfærdighed, begge opsummeret i anekdoten om, hvorledes Titus bebrejdede ham at have lagt en afgift på gadens pissoirer, hvorefter Vespasian skal have holdt en mønt op under sønnens næse og spurgt ”lugter den?”²²

Der findes faktisk en anekdote i Suetons Vespasian-biografi, der i plot og struktur minder meget om Hadrian i badeanstalten:

*classarios vero, qui ab Ostia et Puteolis Romam pedibus per vices com-
meant, petentes constitui aliquid sibi calciarii nomine, quasi parum esset
sine responso abegisse, iussit posthac excalciatos cursitare.*²³

Men da flådesoldaterne, som skiftevis marcherede til fods (dvs til Rom) fra Ostia og fra Puteoli, ansøgte om at få tildelt det løntillæg, som kaldes ”skopenge”, og han fandt det for ringe at sende dem bort uden et svar, så gav han ordre til, at de herefter skulle færdes på bare fødder.

I begge anekdoter forventede de snedige flådesoldater/gamlinge, at kejseren på grund af en præcedens ville føle sig forpligtet til at give dem det, de ønskede;²⁴ og i begge tilfælde kom den endnu snedigere kejser ud af kniben, da han udstedte en ordre (*iussit*), som løste ansøgernes angivelige problem på en for dem uventet måde – og uden at det kostede kejseren noget.

19. HA Vitae Cari, Carini et Numeriani 3.2-3 : (*res publica*) per Vespasianum extulit caput.

20. HA Vitae Cari, Carini et Numeriani 3.3 : *nec omni Titi felicitate laetata.*

21. HA Vitae triginta tyrannorum 6.6.

22. Sueton, Vespasian 23.3.

23. Sueton, Vespasian 8.3. Se også Luke (2010) 517-23.

24. Under borgerkrigen havde Vespasians soldater fremført et lignende lønkrav: Tacitus, Hist. 3.50.

Der har utvivlsomt i Rom verseret mange flere Vespasian-anekdoter end dem, vi finder gengivet hos Sueton, og historien om kejseren i badeanstalten kan meget vel være én af dem. Men hvis det er tilfældet, hvorfor nævnes episoden ikke hos Sueton, og hvorfor har HA-forfatteren valgt at knytte den til Hadrian? Det første spørgsmål lader sig let besvare: Sueton kan have kendt begge anekdoter, men fordi de minder så meget om hinanden, har han valgt kun at bringe den ene.

For at komme nærmere et svar på det andet spørgsmål kan vi sammenligne HAs fremstilling af Hadrians regeringstid med 69. bog af Cassius Dions *Romerske historie*, som desværre kun er bevaret i en byzantinsk epitome. I den allerførste sætning siger Cassius Dion ligeud, at Hadrian aldrig blev adopteret af Trajan.²⁵ Adoptionen var fiktiv, iscenesat af kejserinde Plotina, og kejserens død blev holdt hemmelig gennem flere dage.²⁶ Denne påstand afvises eksplicit i HA,²⁷ hvor det også hævdes, at Hadrian allerede under sit konsulat i 108 gennem sin forgænger L. Licinius Sura erfarede, at han var udset til at blive Trajans adoptivsøn²⁸ – hvilket forekommer usandsynligt alene af den grund, at Hadrians embede kun var et suffektkonsulat; var han ved at blive kørt i stilling som tronfølger, ville man have forventet en udnævnelse som *consul ordinarius*.

I sin afsluttende opsummering af Hadrians regering formulerer Dion sig ligeledes kort og kategorisk: οὗτος ἐμισήθη μὲν ὑπὸ τοῦ δήμου, καίτοι τὰλλα ἄριστα αὐτῶν ἄρξας,²⁹ “skønt han egentlig var en udmærket hersker, var han hadet af folket”; grunden til dette had var, ifølge Dion, de blodige udrensninger i forbindelse med Hadrians tronbestigelse og igen mod slutningen af hans regeringstid.³⁰

25. Ἀδριανὸς δὲ ὑπὸ μὲν Τραϊανοῦ οὐκ ἐσεποιήθη, Cassius Dion 69.1.1.

26. Cassius Dion 69.1.4.

27. HA Vita Hadriani 4.10.

28. HA Vita Hadriani 1.11. Birley (1997) 54 skriver, at oplysningen efter al sandsynlighed stammer fra Hadrians selvbiografi, som ikke er bevaret. Det er dog svært at se, hvorfor Hadrian i et skrift henvendt til en umiddelbar eftertid, hvor mange stadig huskede de faktiske forhold omkring tronskiftet i 117, skulle forsøge at tilbagedatere Trajans beslutning med ni år, når nogle få dage ville være tilstrækkelige til at sikre Hadrians legitimitet som adopteret tronfølger.

29. Cass. Dion 69.23.2.

30. Smlgn. Dion 69.5.1; Ἀδριανὸς δέ, καίτοι φιλανθρωπότατα ἄρξας, ὅμως διὰ τινὰς φόνους ἀριστῶν ἀνδρῶν, οὓς ἐν ἀρχῇ τε τῆς ἡγεμονίας καὶ πρὸς τῇ τελευτῇ τοῦ βίου ἐπεποίητο.

Beskrivelse af Hadrians død i HA er (måske bevidst?) tvetydig: *ipsas Baias periit die VI iduum Iuliarum invisusque omnibus sepultus est in villa Ciceroniana Puteolis*.³¹ *Invisus* kan betyde både “hadet” og “uset”; afhængigt af, hvor man vælger at dele sætningen, kan den læses som enten “han døde, hadet af alle, den 10. juli i selvsamme Baiae, og blev begravet i Ciceros villa ved Puteoli” eller “han døde den 10. juli i selvsamme Baiae og blev, uset af alle, begravet i Ciceros villa ved Puteoli”.³² Nogle oversættere³³ har, formentlig med et sideblik til Cassius Dion, valgt læsningen “hadet af alle”, men som HA fremstiller det, var Hadrian ikke hadet af de menige romere (ὁ δῆμος); tværtimod fortælles, at kejseren var *a militibus propter curam exercitus nimiam multum amatus*,³⁴ “højt elsket af soldaterne på grund af sin store omsorg for hæren” og at han *in conloquiis etiam humillimorum civilissimus fuit*,³⁵ “talte yderst venligt med folk, selv med de laveste klasser”.

Tydeligvis ønskede HAs forfatter at tegne et mere positivt portræt af Hadrian end den gængse version, som er overleveret gennem Cassius Dion, hvor Hadrian fremstod som en upopulær kejser, der var kommet til magten ved hjælp af mord og et forfalsket adoptionsdokument; men for at give sin egen version tilstrækkelig vægt måtte han konstruere modfortællinger. Historien om Sura, der allerede i 108 kender til Trajans adoptionsplaner, gendriver tilsyneladende rygterne om, at Hadrian med Plotinas hjælp havde snydt sig til tronen. På tilsvarende vis danner anekdoten om kejseren i badeanstalten en modvægt til det gængse billede af en fjern og ufolkelig kejser, der er hadet af det jævne folk og sjældent viser sig i hovedstaden. Samtidig fremstiller den Hadrian som en sparsommelig og handlekraftig hersker på linje med Vespasian, under hvis regeringstid den romerske stat ”havde løftet hovedet” efter Neros udskjelser og fire-kejserårets kaos.

31. HA Vita Hadriani 25.6-7.

32. Vore øvrige kilder kender ikke til, at Hadrian – som hævdet af forfatteren til HA – i første omgang blev begravet i Puteoli. Birley (1997) 300 tager denne oplysning for pålydende.

33. Magie 1921, 77; Callu 1992, 47; Damsholt 2011, 39; mere forbeholdent Birley 1997, 300. Modsat Hohl 1976: “unter Ausschluß der Öffentlichkeit”.

34. HA Hadrian 21.9.

35. HA Hadrian 22.1.

Bibliografi

- Beard, M. 1998. "One of the lads", *London Review of Books* 20:12.
- Bekker-Nielsen, T. 2012. "Løgn og latin", *Rubicon* 20:1, 32-43.
- Benario, H.W. 1980. *A Commentary on the Vita Hadriani in the Historia Augusta*. Chico, Cal.
- Birley, A. 1997. *Hadrian: the restless Emperor*. London.
- Callu, J.-P. 1992. *Histoire Auguste* 1.1. Paris.
- Damsholt, T. 1971. *Historia Augusta problemet* (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning 277). København.
- Damsholt, T. 2011. *Romerske kejsere: Historia Augusta*. København.
- Dessau, H. 1889. "Über Zeit und Persönlichkeit der Scriptorum Historiae Augustae", *Hermes* 24, 337-392.
- Fagan, G. 1999. *Bathing in Public in the Roman World*. Ann Arbor.
- Gibbon, E. 1776-1789. *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* 1-6. London.
- Hohl, E. 1976. *Historia Augusta: Römische Herrschergestalten* 1.2 Zürich.
- Luke, T. 2010. "Ideology and Humor in Suetonius' 'Life of Vespasian' 8", *The Classical World* 103, 511-27.
- Magie, D. 1921. *Historia Augusta* I (Loeb Classical Library 139). Cambridge, Mass.
- Merten, E. 1983. *Bäder und Badegepflogenheiten in der Darstellung der Historia Augusta*. Bonn.
- Ranke, L. von 1883. *Weltgeschichte, 3: Das altrömische Kaiserthum*. Leipzig.
- Rohrbacher, D. 2016. *The Play of Allusion in the Historia Augusta*. Madison, Wisc.